

OVAJ PROJEKAT FINANSIRA EVROPSKA UNIJA

POLICY BRIEF

MIGRACIJE I OBRAZOVANJE Izazovi integracije dece migranata/azilanata u obrazovni sistem u Republici Srbiji

The European Union's Civil Society Programme 2015 for Serbia

Projekat „LOVE Pravo, Red, Vrednosti za migrante/azilante/osobe kojima je odobren azil, u ostvarivanju svojih prava bez diskriminacije“ finansira Evropska unija, a sprovodi Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila APC/CZA i partneri - BETA novinska agencija i Centar za istraživanje javnih politika. Stavovi izneti u ovom dokumentu i tokom realizacije projekta ne izražavaju nužno stavove Evropske unije.

Ovaj policy brief „Migracije i obrazovanje: izazovi integracije dece migranata/azilanata u obrazovni sistem u Republici Srbiji“ su pripremili CIJP i APC/CZA u okviru kampanje skretanja pažnje na najznačajnija pitanja u sistemu azila.

REZIME

Cilj ove analize je da ukaže na stanje i kapacitete obrazovnog sistema Srbije da integriše decu migrante/izbeglice/tražioce azila koja dolaze iz kulturno različitih sredina i različitog jezika u obrazovni proces. Pored toga, analiza nastoji da izdvoji dobre prakse i ukaže na mogućnost da se stečena iskustva iskoriste za unapređenje kulturno kompetentnih praksi u obrazovanju i samim tim efikasnije obezbeđivanje zakonom zagarantovane jednakosti dostupnosti obrazovnih resursa svoj deci bez obzira na njihovu etičku, kulturnu i drugu pripadnost. Jačanje ove dimenzije obrazovnog procesa doprinosi boljom integraciju dece, razvoju međusobnog razumevanja, izgradnji socijalnog kapitala zajednice i stvaranju uslova za smanjivanje diskriminacije i jačanju kohezije u lokalnim zajednicama i u društvu.

KONTEKST

Integracija dece i mladih u školski sistem centralna je komponenta svake migracione i integracione politike, čime se poboljšavaju izgledi uspešne apsorpcije u društvo zemlje domaćina za sadašnje i buduće generacije.¹ Obrazovanje obezbeđuje kontinuitet i podstiče lični razvoj dece migranata/izbeglica/tražilaca azila i time olakšava njihov položaj u lokalnoj zajednici i omogućava bržu i bolju interakciju i integraciju.² Pristup integraciji koji u prvi plan ističe važnost tolerancije i prihvatanja, iako nije bez grešaka i izazova, vodi ka međusobnom poštovanju, otvorenosti i proširivanju vidika među različitim grupama.³

U Srbiji razumevanje izazova i problema u funkcionalisanju sistema i njegovom prilagođavanju na kulturološke razlike postoji nezavisno od pojave i potreba migranata i tražilaca azila. Interkulturno učenje predstavlja proces učenja zajedničkog života u svetu različitosti.⁴ U poslednjih 30 godina uvođenje interkulturnog obrazovanja kao nove dimenzije školskog kurikuluma postalo je dominantan trend reforme obrazovanja koji je svoj odgovor u Srbiji dobio kroz sveobuhvatnu reformu obrazovanju u periodu od 2001. do 2004. Kao strateški ciljevi reforme postavljeni su demokratizacija obrazovanja, obrazovanje za demokratiju i građansko društvo i obrazovanje manjina.⁵ Koncipirana kao *Kvalitetno obrazovanje za sve*⁶, reforma obrazovanje definisana je kao oruđe socijalnog i ekonomskog napretka, pomirenja, socijalne kohezije i integracije⁷, ali integracija interkulturne perspektive u sveukupni školski život, i davanje sistematske podrške nastavnicima i školama za primenu i praćenje odgovarajućih programa nije u potpunosti zaokruženo.⁸

1. Ruti Sinai, Adi Birnhas, Yael Rockoff, *Alatke za rad za integraciju imigranata u Srbiji*, JDC Centar za međunarodne migracije i integracije (CMI), Međunarodna organizacija za migracije – Misija u Srbiji, Beograd, 2012, str. 57.

2. Đurović Radoš (Ed.), *Deca tražioci azila u Srbiji; obrazovanje i prevencija rodno zasnovanog nasilja*, Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA), Beograd, 2015, str. 26.

3. Ruti Sinai, Adi Birnhas, Yael Rockoff, op.cit, str. 57.

4. Milton J Bennett, "Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity", u: Paige R.M. (Ed.), *Education for the Intercultural Experience*, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, 1993.

5. Grupa Most, *Vodič za unapređenje interkulturnog obrazovanja*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007. str. 33.

6. Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, *Kvalitetno obrazovanje za sve: Put ka razvijenom društvu*, Beograd, 2002.

7. Grupa Most, op.cit, str. 33.

8. Grupa Most, *Ibid*.

Dolazak velikog broja dece migranata/izbeglica/tražilaca azila⁹ drugačijeg kulturnog, religijskog, istorijskog nasleđa u Srbiju, doveo je do preispitivanja postojećih kapaciteta obrazovnog sistema za pružanje *kulturno kompetentnih usluga* i stvorio potrebu za razvijanjem rešenja koja bi bila u skladu sa njihovim potrebama. U odnosu na postojeća iskustava sa uključivanjem dece migranata u nastavu – u vreme masovnog priliva izbeglica iz bivše Jugoslavije i gotovo stalnog priliva i odliva učenika povratnika¹⁰ po readmisiji, najčešće romskog porekla – masovni dolazak i sve duži ostanak izbegličke dece sa drugih kontinenata iz kulturno različitih sredina i različitog jezika sa, ponekad i traumatičnim, iskustvom izbeglištva, i njihova integracija u srpsko društvo, postavlja pred obrazovni sistem potpuno nove i različite izazove u odnosu na prethodno pomenute. Ovi izazovi odnose se na unutrašnje kapacitete obrazovnog sistema da odgovori na jezičke, psihološke, kulturne i obrazovne potrebe dece migranata/tražilaca azila/izbeglica i usaglasi ih sa zahtevima redovne nastave, sa krajnjim ciljem što bržeg i efikasnijeg osposobljavanja kako samog sistema tako i dece da ravnopravno sa lokalnim đacima prate i budu deo redovne nastave i obrazovnog programa. Složenosti unutrašnjeg prilagođavanja sistema obrazovanja posebno doprinosi nepredvidljivost promena u upravljanju migracijama na nacionalnom nivou i odsustvo jasno formiranih politika, te i nepostojanje jasne politike integracije migranata u Srbiji. U širem kontekstu, na pitanje migracija i formiranja politika u Srbiji u tom pogledu utiču i regionalni i evropski kontekst te i odsustvo jedinstvene politike upravljanja migracijama u Evropskoj uniji.

U odnosu na postojeća iskustava sa uključivanjem dece migranata u nastavu – u vreme masovnog priliva izbeglica iz bivše Jugoslavije i gotovo stalnog priliva i odliva učenika povratnika po readmisiji, najčešće romskog porekla – masovni dolazak i sve duži ostanak izbegličke dece sa drugih kontinenata iz kulturno različitih sredina i različitog jezika sa, ponekad i traumatičnim, iskustvom izbeglištva, i njihova integracija u srpsko društvo, postavlja pred obrazovni sistem potpuno nove i različite izazove u odnosu na prethodno pomenute.

sistem? Koje su prepreke i podsticaji u sprovođenju mera za njihovo uključivanje u obrazovni proces? Koje bi dobre prakse trebalo integrisati u svakodnevne procedure rada škola sa decom iz migrantske populacije?

Nalazi su u ovom policy briefu rezultat su analize primarne i sekundarne literature i podataka dobijenih terenskim istraživanjem - intervjuiма sa nacionalnim akterima u sistemu azila i migracija, fokus grupama organizovanim sa predstavnicima lokalnih institucija i nevladinog sektora u lokalnim zajednicama u kojima se nalaze azilni/prihvativni centri¹² kao i ekstenzivnom praksom i podacima sa terena Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila.

9. U ovom tekstu se termini migrant/izbeglica i tražilac azila upotrebljavaju kao sinonimi, a u daljem tekstu koristiće se izraz „izbeglička deca“ i „izbeglički učenici“.

10. Svi pojmovi koji su u ovom tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

11. Ovde se pre svega misli na organizovanje ad hoc obrazovnih sadržaja za decu migrante, najčešće na osnovu inicijative nevladinih organizacija.

12. Terensko istraživanje je trajalo u periodu od 5. maja 2017. do 7. decembra 2017. Fokus grupe su organizovane u 5 lokalnih zajednica – Subotica, Loznica, Lajkovac, Preševo i Beograd dok su intervjui sa nacionalnim akterima, međunarodnim organizacijama i nevladinih sektorom organizovani u Beogradu.

13. Statistike Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) i Kancelarije za azil MUP-a Republike Srbije.

14. Ibid.

Iako ovakve nepredvidljivosti povremeno diktiraju uvođenje privremenih, nesistemskih rešenja¹¹, prava migranata zasnovana su na nizu međunarodnih i nacionalnih dokumenata, te je u fokusu ovog rada pre svega kritičko sagledavanje potencijala obrazovnog sistema da obezbedi zakonom zagarantovana prava dece migranata na obrazovanje i njihovu integraciju u društvo.

U skladu sa tim, ovaj rad teži da pruži dodatne informacije na sledeća pitanja: Kako postojeća rešenja i prakse doprinose uključivanju dece migranata/izbeglica/tražilaca azila u obrazovni proces? Situacija u kojoj više od 800 000 izbeglih lica prešlo državne granice Srbije. Broj lica koja su izrazila nameru da traže azil i kao takva evidentirana od strane Kancelarije za azil Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije povećao se 120 puta u 2015. godini u odnosu na 2013. godinu, odnosno sa 5000 lica koja su izrazila nameru da traže azil u 2013. godini taj broj je porastao na rekordnih 577.995 lica koja su izrazila nameru da traže azil u 2015 godini¹³. Najveći broj lica koji su izrazili nameru da traže azil u pomenutom periodu potiču iz ratom zahvaćenih zemalja, kao i iz zemalja koje proizvode izbeglice: Sirija, Avganistan, Irak, Pakistan, Somalija, Eritreja¹⁴. Od marta 2016. godine, sa zatvaranjem „Balkanske rute“, situacija u vezi sa dužinom boravka i brojem pristiglih izbeglih lica se znatno menja, a time i određene de facto politike pri ostvarivanju prava ove populacije u oblastima azila i integracije

u različite društvene segmente u Srbiji.
Ipak, tokom 2016. godine broj migranata i izbeglica koji su ušli i boravili u Srbiji je bio izuzetno visok¹⁵ da bi se njihov broj početkom 2017. godine krećao između 10 i 15 hiljada.¹⁶ U septembru 2017. broja migranata na teritoriji Republike Srbije se kreće oko 4 hiljade, smeštenih u 18 tranzitnih, prihvatnih i azilnih centara dok se najmanje 2-3 hiljade ljudi nalazi van smeštajnih kapaciteta širom zemlje.¹⁷
Najveći broj onih koji su van smeštajnih kapaciteta se nalazi u šatorima u blizini tranzitnih centara uglavnom na granica-ma sa Republikom Hrvatskom i Mađarskom ali i u urbanim mestima širom zemlje, a njihovo prisustvo i potrebe sve više izlaze iz okvira pažnje i vidokruga sistema. Dužina boravka ovih ljudi u Srbiji sve više raste - od jedne do dve godine, najčešće bez ikakvog pravnog osnova i statusa dok sistem i institucije faktički tolerišu njihov boravak. Balkanska migrantska ruta danas i dalje funkcioniše: ljudi svakodnevno ulaze u Srbiju mahom iz pravca Bugarske i Makedonije i pokušavaju da iz nje izađu najčešće u pravcu Hrvatske i Mađarske, dok se uporedo otvaraju novi pravci migracije preko Bosne i Hercegovine i povremeno preko Rumunije. Kretanje Balkanskom rutom karakteriše nezakonita praksa i sve izraženiji fenomen „push backova“ – ilegalnih guranja ljudi od strane policija zemalja sa kojima se Srbija graniči nazad u Srbiju. Celokupna situacija Srbiju stavlja u epicentar migracije i dovodi je u položaj tampon zone na granicama EU i zemalja Shengena, kao nepoželjne destinacije i mesta boravka za sve one koji nisu uspešni u pokušajima da nastave svoj put preko zemalja EU, a koji su u velikom broju slučajeva pravno nevidljivi i van sistema tokom svog faktičkog, sve dužeg i sve komplikovanijeg boravka u Srbiji.

POLITIKE I PRAKSE U UKLJUČIVANJU DECE MIGRANATA U OBRAZOVNI SISTEM

Deklaracija iz Njujorka koju je u septembru 2016. godine potpisalo 193 zemlje, postavila je obrazovanje u sam vrh međunarodnog odgovora na izbegličku krizu.¹⁸ U najnovijem izveštaju UNHCR konstatuje se da se veliki broj dece migranata susreće sa poteškoćama u ostvarivanju prava na obrazovanje.¹⁹ U izveštaju se apeluje na vlade da obrazovanje učine osnovom reakcije na izbegličku krizu i da uključe izbeglice u nacionalne sisteme obrazovanja budući da je to najdelotvorniji, najpravedniji i najodrživiji odgovor na izbegličku krizu.

Dodatno, u decembru 2016. godine, prepoznajući decu u iregularnom položaju, odnosno bez statusa u zemlji boravka, kao posebno ranjivu grupu, Komitet za prava deteta je u Opštem komentaru broj 20 istakao da, „sva deca unutar granica jedne države, uključujući i onu sa neregulisanim statusom, imaju pravo da steknu obrazovanje“²⁰. Ovi dokumenti i smernice predstavljaju najnoviju dopunu postojećih međunarodnih i nacionalnih propisa koji regulišu jednak pristup obrazovanju migrantima, i doprinose sprečavanju ksenofobije i netolerancije, a sadržani su međunarodnim i nacionalnim dokumentima koje je ratifikovala/usvojila Republika Srbija.²¹

Srbija ima dobro razvijeni pravni okvir²² za inkluzivno obrazovanje koje podrazumeva obezbeđivanje jednakih prava kako za domicilne građane tako i za strane državljanе i lica pod istim uslovima i na način propisan zakonom za državljanе Republike Srbije i zabranjuje diskriminaciju po bilo kom osnovu.²³

Iako postoji zakonski okvir koji reguliše procedure za upis i zadovoljenje specifičnih obrazovnih potreba maloletnih tražilaca azila, u Republici Srbiji maloletni tražioci azila nisu imali efikasan pristup obrazovanju, u smislu da država nije uzimala u obzir prava navedene populacije i ignorisala potrebu za njihovo uključivanje u sistem obrazovanja. Od početka primene Zakona o azilu 2008. godine, prvi put je u drugom polugodištu školske 2012/13. dvoje tražilaca azila počelo da pohađa redovnu nastavu u osnovnoj školi u Bogovađi. Ova deca ostvarila su pravo na obrazovanje zahvaljujući nevladinoj organizaciji Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA), koja je pružala pravnu pomoć njihovim porodicama, a ne na osnovu inicijative obrazovnog sistema.

15. Prema statistikama i procenama APC/CZA, najmanje 40 000 ljudi je prošlo kroz Srbiju u 2016. godini
 16. Statistike APC/CZA i MUP-a Republike Srbije.

17. Samo na teritoriji Vojvodine se van centara za prihvat u septembru 2017. godine nalazio oko 1000 ljudi, i to 300 oko Šida, 200 oko Sombora, 500 oko Subotice, itd. - statistika APC/CZA, sept. 2017.

18. Ujedinjene nacije, Generalna skupština, New York Declaration for Refugees and Migrants, Ujedinjene nacije, Njujork, 19. septembar 2016. Dostupno na: <http://undocs.org/A/71/L.1> (posećeno 12. decembra 2017.)

19. UNHCR, Left behind: Refugee Education in Crisis, Ženeva, septembar 2017. Dostupno na: unhcr.org/left-behind (posećeno 11. decembra 2017.)

20. UN Komitet za prava deteta, Opšti komentar broj 20 (2016): Zaštita i promovisanje prava adolescenata, 6. decembar 2016, CRC/C/GC/20. Dostupno na: <http://www.refworld.org/docid/589dad3d4.html>

21. Ministarstvo prosветe, nauke i tehnološkog razvoja, Obrazovanje učenika izbeglica u Republici Srbiji, Beograd, avgust 2017.

22. Ustav Republike Srbije član 71. propisuje da svako ima pravo na obrazovanje koje je besplatno i obavezno u osnovnoj školi, dok je srednje besplatno ali ne i obavezno. Takođe navodi da svi građani imaju pod jednakim uslovima pravo pristupa visokoškolskom obrazovanju. Ustav Republike Srbije

(Službeni glasnik RS, br. 98/2006)

23. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 72/09, 52/11, 55/13, 35/15 – autentično tumačenje, 68/15 i 62/16 – US), Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/13), Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017 i 27/2018 – dr. Zakon), Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik RS, br. 22/09), Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 22/16), Zakon o azilu, (Službeni glasnik RS, br. 109/07) i drugi propisi.

U 2014. godini u obrazovni sistem uključeno je još sedmoro učenika, a u 2015. godini, u prvih 6 meseci je u osnovnu školu upisano 30-oro dece tražilaca azila, ponovo zavhaljujući nevladinoj organizaciji Centar za pomoć i podršku tražiocima azila (APC/CZA).²⁴ U tom periodu deca su uključivana inkluzivno, na isti način kao i domaća deca. Ministarstvo obrazovanja se tek u školskoj 2016/2017 godini zainteresovalo i uključilo u upis dece azilanata i migranta. U maju 2017. ukupno 101 učenik pohađao je škole na Paliluli, Voždovcu, Lajkovcu, Zemunu i Rakovici.²⁵

Naredne školske godine organizovan je „masovni“ upis i prema poslednjim podacima o broju dece koja su uključena u školsku 2017/18. godinu za 503 učenika organizovana je nastava u školama i za 83 učenika u kolektivnim centrima. Od tog broja njih 30 pripada kategoriji dece bez staranja.²⁶ Kako ne bi bilo zabune, veoma je važno napraviti jasnu razliku između termina „upisan“ i „uključen“. Od navedenog broja izbegličkih đaka, zapravo je formalno upisano 447 đaka osnovnoškolskog uzrasta i to u mestima u kojima se nalaze azilni i prihvatni centri. U sredinama u kojima se nalaze tranzitni centri, kao što su Sombor, Kikinda i Subotica, gde je nastava organizovana u samim centrima, izbeglička deca nisu formalno upisana u škole. Takođe, u srednje škole su deca mahom samo „uključena“, što znači da faktički pohađaju školu.

Pored toga što su 2017. godine od strane države prepoznate potrebe i zakonska obaveza da se deca migranti uključe u redovno obrazovanje, sa pripremom i prvim koracima se ipak kasno krenulo.

obrazovanju. Prema podacima Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja (u daljem tekstu Ministarstvo prosvete) iz novembra 2017, u kolektivnim i tranzitnim centrima bilo 3.194 dece. Od ukupnog broja, 1.204 dece bilo je osnovnoškolskog i 1.455 srednjoškolskog uzrasta, što znači da je obrazovanjem obuhvaćena svega šestina onih koji imaju pravo na pristup obrazovanju.²⁷

U izveštaju specijalnog predstavnika generalnog sekretara Saveta Evrope za migracije i izbeglice, ambasadora Tomaša Bočeka konstatuje se da je Ministarstvo prosvete učinilo određene korake na uključivanju dece migranata u obrazovni proces a kao otežavajući uslovi za uključivanje većeg broja dece u nastavu navode se nepoznavanje srpskog jezika među decom izbeglicama, nedostatak dokumentacije o vakcinaciji, nemogućnost organizovanja obroka za ovu decu van tranzitnih i kolektivnih centara i nedostatak nastavnika (manjak od oko 350). Takođe, dalje se u izveštaju navodi da se ove praktične prepreke mogu lako prevazići i da nikako ne bi smeće da budu osnova za uskraćivanje prava na obrazovanje.²⁸

U izveštaju Ministarstva se kao dodatne teškoće navode nedostatak dokumentacije o prethodnom školovanju, nemogućnost utvrđivanja uzrasta deteta, dugotrajna isključenost dece iz obrazovanja u zemlji porekla, ili tokom puta do Srbije. Takođe, navodi se da neka deca nisu bila nikada uključena u obrazovanje, kako u zemlji porekla, tako i u tranzitnim zemljama što celokupan proces integracije u obrazovanje čini dodatno izazovnim.

U vreme dok su se izbeglice prosečno zadržavale u Srbiji svega nekoliko dana, prednost je davana organizovanju neformalne nastave za decu izbeglice u tranzitnim i kolektivnim centrima uz pomoć nevladinih organizacija. Ovakvi programi, kao i uključivanje škola u blizini kolektivnih i tranzitnih centara, započeti još 2012. godine kroz rad APC/CZA sa nastavnicima, školama, lokalnom i izbegličkom decom i roditeljima, predstavljaju prve korake na unapređenju *kulturno kompetentnih praksi*. Time, stvorene su prepostavke za *akulturaciju*, proces približavanja ili stupanja u kontakt međusobno odvojenih ili razdvojenih kultura.²⁹

Važno je napomenuti da, i pored toga što su 2017. godine od strane države prepoznate potrebe i zakonska obaveza da se deca migranti uključe u redovno obrazovanje, sa pripremom i prvim koracima se ipak kasno krenulo. Bilo je slučajeva da škole do početka školske godine nisu doatile informacije i dokumentaciju o izbegličkoj deci koja će se uključiti, što je dodatno otežalo proces privikavanja i prilagođavanja kako škola i nastavniku tako i lokalne sredine, pa smo imali slučaj da su u Šidu čak i organizovani protesti protiv polaska u školu dece izbeglica.

24. Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA), „Godišnje statistike o deci uključenoj u obrazovanje 2015“, 2016, interna dokumentacija

25. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Obrazovanje učenika izbeglica u Republici Srbiji, op.cit.

26. Ibid.

27. Ibid.

28. Council of Europe Information Documents SG/Inf(2017)33 of 13 October 2017, Report of the fact-finding mission by Ambassador Tomáš Boček, Special Representative of the Secretary General on migration and refugees to Serbia and two transit zones in Hungary, 12-16 June 2017, Dostupan na:

https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?Objectld=090000168075e9b2 (posećen 5. decembra 2017.)

29. Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, Pojmovnik kulturno-kompetentne prakse, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi sad, 2016, str. 15.

Sa druge strane, ne treba zanemariti primere dobre prakse. Primećeno je da škole sa kojima je APC/CZA organizacija već imala razvijenu saradnju, poput OŠ „12. decembar“ u Sjenici i OŠ „Zaga Malivuk“³⁰ u Beogradu, mnogo lakše i motivisanije pristupaju ovom procesu, da brže i efikasnije uključuju decu u odeljenja, bolje prilagođavaju nastavu, preuzimaju inicijativu kada su u pitanju vannastavne aktivnosti. Tako, đaci su u Sjenici od početka pohađali pun fond časova, što im je omogućilo da brže savladaju osnove srpskog jezika i da se socijalizuju sa lokalnom decom, nastavnici koji su prošli akreditovanu obuku APC/CZA za vaspitno obrazovni rad sa decom tražiocima azila, jednu takve vrste u Srbiji, su sigurnije i veštije prilagođavali svoje ponašanje i očekivanja od azlantskih učenika, u Zagi Malivuk su na osnovu iskustva iz prethodnih školskih godina kao i kroz proces zajedničkih radionica u odeljenjima koja su primila azilantsku decu, a koje je organizovao APC/CZA, spremnije prihvatali nove đake.

Do školske godine 2017/18, upis u škole su je vršen isključivo na inicijativu pravnih zastupnika, konkretno APC/CZA, pri čemu same škole nisu imale sistemsku podršku Ministarstva prosvete.

Sa produžavanjem boravka migranata na više meseci, u maju 2017. godine, Ministarstvo prosvete donelo je Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, koje predstavlja okvir za postupanje u svim školama u kojima se obrazuju deca migranti.³¹

Stručnim uputstvom uvode se ideje prilagođavanja praksi i pravila rada škola potrebama novih učesnika u sistemu, predviđa priprema članova porodice, prijatelja i okruženja u kojem živi dete migrant, i rad na promeni normi i vrednosti zajednice u koje se deca migranti uključuju, u ovom slučaju pre svega roditelja i dece iz lokalnih sredina. Ove procese možemo nazvati primerima sistemskog iniciranja akulturacije, odnosno važnim elementima za ostvarivanje inicijalnih koraka, od strane države i nadležnog ministarstva, u integraciji dece u sistem obrazovanja, ali i u društvo u celini.

U sklopu ovih mera i uz prethodnu obuku školskih timova³², škole su obavezane da naprave planove podrške za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila, organizuju roditeljske sastanke i časove odeljenske zajednice u cilju pripreme roditelja i učenika za dolazak novih učenika.

U praktičnoj primeni škole su se suočile sa različitim preprekama i poteškoćama u primeni Uputstva koje pre svega proizilaze iz sistemskih slabosti obrazovnog sistema, odnosno njihove tehničke i kadrovske opremljenosti. Iako je Uputstvo svakako prvi i važan korak u uključivanju dece migranata/tražilaca azila/izbeglica u obrazovni sistem, ipak nije dalo jasne i konkretnе korake i procedure koje se mogu primeniti u praksi, te su kvalitet i posvećenost ovom izazovu isključivo zavisile od spremnosti škole da se angažuje.

NALAZI ISTRAŽIVANJA: PREPREKE, PODSTICAJI I DOBRE PRAKSE ZA UKLJUČIVANJE DECE MIGRANATA U OBRAZOVNI SISTEM

Od privremenih do institucionalnih rešenja

U skladu sa opredeljenjem srpskih vlasti da na migrante gleda pre svega kao na grupaciju koja se brzo kreće kroz zemlju i odlazi ka željenim evropskim destinacijama, u zadovoljavanju potreba migranata pribegava(lo) se privremenim a ne ustanovljenim zakonskim rešenjima.³³ To pre svega znači da su za decu izbeglice, ad hoc, i u zavisnosti od okolnosti razvijani različiti oblici neformalnog obrazovanja.

Uslovi za ostvarivanje zakonskih prava dece migranata na obrazovanje stvoreni su pre svega kao rezultat pravne prakse i delovanja Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) i saradnje koju je ista organizacija ostvarila sa relevantnim akterima u periodu do 2016 godine. Tamo gde je od početka politika bila restriktivna, kao što je to bio slučaj u obrazovanju, APC/CZA je od 2012. godine kroz rad na lokalnu, kroz ojačavanje sistema redovnog upisa, inkluzivnog obrazovanja, menjao način na koji izbeglička deca mogu da pristupe obrazovanju. Prepoznata je potreba da se radi na „tri fronta“ – sa nastavnicima i školama, sa decom izbeglicama i sa njihovim roditeljima. Tako da je osmišljen i akreditovan trening za obuku nastavnika, i dalje jedini takve vrste kod u Srbiji, za decu program pripremnih radionica fokusiranih na jezik i kulturološko prilagođavanje, a sa roditeljima je rađeno savetovanje kako bi bili osnaženi za pružanje podrške svojoj deci i aktivno uključivanje u njihov proces obrazovanja.

U skladu sa opredeljenjem srpskih vlasti da na migrante gleda pre svega kao na grupaciju koja se brzo kreće kroz zemlju i odlazi ka željenim evropskim destinacijama, u zadovoljavanju potreba migranata pribegava(lo) se privremenim a ne ustanovljenim zakonskim rešenjima. To pre svega znači da su za decu izbeglice, ad hoc, i u zavisnosti od okolnosti razvijani različiti oblici neformalnog obrazovanja.

30. APC/CZA je od početka 2015. godine do kraja 2017. godine pružio podršku u upisu i uključivanju 66 dece u ove dve osnovne škole.

31. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, 2017. Dostupno na: <http://www.mprn.gov.rs/strucno-uputstvo-za-uključivanje-učenika-izbeglicatrazililaca-azila-u-sistem-obrazovanja-i-vaspitanja/> (posećeno 9. decembra 2017.)

32. Za školske timove je u avgustu 2017. organizovana obuka za primenu Stručnog uputstva u kojoj je učestvovalo oko 400 nastavnika, stručnih saradnika i direktora.

33. Centar za istraživanje javnih politika, Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila, Politika i praksa zaštite migranata i izbeglica u Srbiji u 2017: Mechanizam privremene zaštite, Beograd, 2017.

Od sredine 2017 godine, Ministarstvo pokušava da podigne kapacitete lokalnih škola i nastavnog kadra da se stvore predušlovi za njihovo neometano uključivanje u obrazovni sistem. Međutim i od tada, malo se učinilo da priprema i obuka budu sveobuhvatni i kontinuirani. Vrlo često je uočeno da su škole i nastavnici prepričani da se sami snalaze ali i da deca ne pohađaju škole na isti način kao njihovi sprski vršnjaci, kao i da nema instrukcija niti svesti da je to potrebno. Naprotiv, daju se instrukcije da deca škole treba da pohađaju četiri časa dnevno (od toga dva u matičnom odeljenju) umesto redovno kao ostala deca. U izvesnoj meri se i kroz inicijative uprava kampova, kojima rukovodi Komesarijat za izbeglice i migracije (KIRS), u pogledu organizovanja obaveznog prevoza učenika od kampa do škole i obrnuto, insistiranjem da deca i roditelji ne idu samostalno u škole i interaguju sa lokalnom sredinom, nefleksibilnošću u pogledu rasporeda obroka za decu u kampu kako bi mogla da imaju obrok pre i posle škole, ograničava i usporava proces adaptacije i integracije.³⁴

Saradnja škola i nevladinog sektora istaknuta je kao važan činilac pokretanja integracije dece u obrazovni sistem: „*Mi smo sa APC/CZA upisali tu decu jer smo to odmah shvatili kao njihovo pravo. Ministarstvo nije ni znalo da mi radimo sa ovom decom.*³⁴

Pored ključnog doprinosa nevladinog sektora u pokretanju pitanja uključivanja dece migranata u sistem obrazovanja, inicijativi za sistemsko bavljenje pitanjima uključivanja dece migranata u obrazovni sistem su se tek posle 2015 godine pridružile i retke međunarodne organizacije.

za integraciju dece migranata u obrazovanje u Srbiji. U Ministarstvu prosvete ne postoji posebno lice ili grupa zadužena za pitanje obrazovanja migranata niti postoji radno mesto u nomenklaturi Ministarstva, već se ovim pitanjima po osnovu lične inicijative bave zaposleni zaduženi za socijalnu inkluziju i za obrazovanje nacionalnih manjina i ljudskih i manjinskih prava.³⁵ Ova činjenica dodatno otežava sprovođenje neophodnih mera za potrebna sistemska rešenja u domenu integracije ove populacije u sistem školstva.

Nastavnici – najveći potencijal sistema koji nije iskorišćen

Iako pojedini smatraju da postojeća zakonska rešenja i Stručno uputstvo predstavljaju odgovarajući institucionalni okvir i daju jasan pregled procedura koje škole treba da slede, u praksi su zabeleženi različiti rezultati. Tako na primer, terensko istraživanje pokazuje da škole primenjuju veoma različite kriterijume u proceni kompetencija dece i imaju predrasude u vezi sa znanjem koje ona donose. Ovi podaci govore u prilog tome da ipak ne postoje dovoljno jasna uputstva, primenljiva u praksi, kao i da je neophodna bolja obuka ali i kontrola sprovođenja usvojenih procedura. Jezička barijera, kao i nepoznavanje engleskog jezika onemogućava nastavnike da uspostave komunikaciju sa decom koja se ovim jezikom služe, što ih dodatno demotivise i otežava rad. Takođe, nastavnici su nesigurni u razvijanju individualnih obrazovnih programa³⁶ i imaju problema u individualnom planiranju zadataka i formativnom ocenjivanju učenika.³⁷

I kod nastavnika koji su bili veoma motivisani i zainteresovani da u svoja odeljenja aktivno uključe decu tražioce azila, mogao se primetiti strah da li njihove metode zaista odgovaraju potrebama dece sa izbegličkim iskustvom i njihovim aspiracijama. Iako često otvoreni za razumevanje problema dece izbeglica, nastavnici i sami, kao i većina građana, nisu imali dovoljno informacija ni o razlozima za napuštanje zemalja porekla, izbegličkom iskustvu, prethodnom obrazovanju, uslovima i programima pod kojima su deca izbeglice išla u školu, procesu opismenjavanja, ulozi vršnjaka, ulozi samih nastavnika, sadržaja koji mogu primereni ili neprmereni.

Iako pojedini smatraju da postojeća zakonska rešenja i Stručno uputstvo predstavljaju odgovarajući institucionalni okvir i daju jasan pregled procedura koje škole treba da slede, u praksi su zabeleženi različiti rezultati.

34. Intervju sa nastavnikom OŠ „Zaga Malivuk.“

35. Intervju sa službenikom Ministarstva prosvete.

36. Intervju sa službenikom Ministarstvo obrazovanja.

37. Intervju, Centar za obrazovne politike.

Iako često otvoreni za razumevanje problema dece izbeglica, nastavnici i sami, kao i većina građana, nisu imali dovoljno informacija ni o razlozima za napuštanje zemalja porekla, izbegličkom iskustvu, prethodnom obrazovanju, uslovima i programima pod kojima su deca izbeglice išla u školu, procesu opismenjavanja, ulozi vršnjaka, ulozi samih nastavnika, sadržaja koji mogu primereni ili neprmereni.

Ako mene pitate, puno toga što mi nastavnici prenosimo kroz obuke koje organizujemo svaki kvalitetan nastavnik bi već trebalo da zna i već trebalo da radi. Nažalost, mi njih sve podsećamo šta treba da rade sa svom decem, bez obzira da li su migrantska ili ne.³⁸

Posmatrajući škole sa kojima je ostvarena saradnja, pritisak pod kojim se nalaze nastavnici koji već rade u velikim odeljenjima, u kojima je više đaka sa kojima se radi nastava po individualizovanom programu je u potpunosti razumljiv. No, oni su najvažnija karika u lancu inkvizicije i od njih zavisi u kojoj meri će se i izbeglička i lokalna deca osećati ugodno i prihvaćeno, budući da su oni ti koji stvaraju prihvatajuću atmosferu. Stoga je najvažnije raditi na njihovoj motivaciji i podršci. Samo kroz podršku i afirmaciju nastavnika može se stvoriti odeljenje kao celina gde nastavnik jednako tretira svu decu jer je upravo jednako pravo svakog od dece u odeljenju da se obrazuje i bude sa vršnjacima.

I pored toga je izbeglička kriza kreirala situaciju bez presedana u obrazovnom procesu, neke od okolnosti, kao i mere koje su predviđene stručnim uputstvom nije trebalo da budu novost za škole. To se pre svega odnosi na iskustvo škola u cikličnom ulasku i izlasku dece iz obrazovnog procesa, nasuprot kontinuiranom praćenju nastave, i na nepoznavanje srpskog jezika i cirilice. Posebno opterećenje koje škole ističu predstavlja to što većina nije imala prevodioce. Sa druge strane, u nekim školama sa kojima je APC/CZA sarađivao, prevodioci su bili dostupni u početnom periodu prilagođavanja pa čak i učestvovali u proceni znanja i spremnosti đaka da se priključe određenom razredu, a koje je stručni tim škole sprovodio.

Kada su u pitanju *kulturne kompetentnosti* profesionalaca, od značaja su njihova svest o sopstvenim stavovima, vrednostima i predrasudama, razumevanje pogleda na svet osobe iz druge kulture i razvoj odgovarajućih intervencija i usluga u radu sa osobama iz drugačije kulture.³⁹ Razvoju kompetencija je doprinelo prethodno iskustvo koje škole imaju u prihvatanju dece koja dolaze iz različitih sredina i kultura. „Ja imam i Kineze i Rome i devojčicu Rumunku..mi smo ovde navikli da prihvatom različitosti“⁴⁰. Pojedine škole kao ona u Krnjači, koje imaju veliki broj đaka u razredu bile su vanredno izložene prilivu većeg broja dece migranata⁴¹, ali su zahvaljujući izuzetnoj senzibilisanosti nastavnika uspele da komuniciraju sa novim učenicima⁴². Upravo ta senzibilnost, koja im je omogućila da se relativno brzo i efikasno adaptiraju na novonastalu situaciju, je rezultat podrške pružane tokom ranijih godina od strane APC/CZA.

Izazovi i prakse u lokalnim sredinama u uključivanju dece u obrazovni sistem

Jedan od razloga za inicijalne probleme u uključivanju dece migranata u lokalne obrazovne ustanove je i činjenica da se ne radi sa lokalnim institucijama i sredinama od strane uprava centara i Komesarijata za migracije, već da se lokalne sredine često stavlaju pred svršen čin u pogledu formiranja centara za prihvat ili smeštanja većeg broja izbeglica. Izostaje deljenje neophodnih informacija vezanih za izbeglice (broj, poreklo, navike, kulturološki, istorijski, politički i drugi kontekst, potrebe, očekivanja, planovi prihvata, izazovi i slično), što je osnova pripreme lokalne zajednice za ovako velike i značajne promene. Usled toga, dolazi do uspostavljanja konfliktnih odnosa i odnosa nepoverenja između dve populacije, lokalne i migrantske, uz pokušaje Komesarijata da nametne sopstvenu volju i mišljenje lokalnim samoupravama i institucijama i traži bespogovornu poslušnost kada je reč o sprovođenju sopstvenih planova i odluka. Nejasna odgovornost i nadležnosti Komesarijata samo dodatno produbljuje navedenu problematiku, unosi zabunu, demotiviše ostale institucije (poput škola, zdravstvenih institucija, centara za socijalni rad) da samostalno, po zakonu, sprovode aktivnosti iz sopstvene nadležnosti, već ih čini donekle zavisnim od odluka Komesarijata, čija je kompetentnost za aktivno učestvovanje u kreiranju i sprovođenju usluga iz oblasti socijalne, zdravstvene zaštite i obrazovanja upitna.

Ključni problem u rukovođenju migracijama je smeštanje velikog broja migranta u prihvatne centre pored malih mesta, a da se ta mesta i građani ni ne obaveste, ni ne pripreme, čak ni da se ne porazgovara i zatraži mišljenje lokalnih samouprava i institucija. Samo vođenje istih centara potom povlači nove probleme, nehuman odnos prema izbeglicama, nestručno osoblje, stalni maltretman, uslovljavanje, izbacivanje i uskraćivanje prijema ljudi koji se nalaze ugroženi oko istih centara dovodi do toga da se ti ljudi nalaze po šumama, po atarima, gladni, žedni, dezorientisani, u iskušenju da i uđu u nečiji posed kako bi pronašli hrangu ili privremenim smeštaj. To često izaziva samo revolt i strah kod lokalnih građana i lokalnih samouprava.

39. Nevenka Žegarac, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, op.cit, str. 15.

40. Intervju sa nastavnikom OŠ „Zaga Malivuk.“

41. Intervju sa službenikom UNHCR-a.

42. Intervju sa službenikom Zavoda za socijalnu zaštitu.

Samo kroz podršku i afirmaciju nastavnika može se stvoriti odeljenje kao celina gde nastavnik jednako tretira svu decu jer je upravo jednako pravo svakog od dece u odeljenju da se obrazuje i bude sa vršnjacima.

Nejasna odgovornost i nadležnosti Komesarijata samo dodatno produbljuje navedenu problematiku, unosi zabunu, demotiviše ostale institucije (poput škola, zdravstvenih institucija, centara za socijalni rad) da samostalno, po zakonu, sprovode aktivnosti iz sopstvene nadležnosti, već ih čini donekle zavisnim od odluka Komesarijata, čija je kompetentnost za aktivno učestvovanje u kreiranju i sprovođenju usluga iz oblasti socijalne, zdravstvene zaštite i obrazovanja upitna.

To često izaziva samo revolt i strah kod lokalnih građana i lokalnih samouprava. Ako se onda pak krene sa uključivanjem dece izbeglica u lokalne škole, a ista domaća deca, škole i nastavnici, kao ni njihovi roditelji, ne budu obavešteni niti pripremljeni, već se deca uključe u školu jednokratnom akcijom, dešavaju se incidenti kao onaj koji se desio u Šidu. Posle iznenadnog uključivanja dece izbeglica u lokalnu školu, došlo je do revolta i protesta roditelja lokalne dece, koji su bili zatečeni celokupnom akcijom. Roditelji pod pritiskom situacije na terenu, suočeni sa odsustvom informacija, velikim brojem izbeglica u okolnim kampovima i van njih, sa strahovima i uz pisanje medija, neinformisani, povučeni emocijama, a možda i pod uticajem različitih interesnih sfera, politike, izlaze sa neprimerenim izjavama, a da možda zaista ni ne misle to što su rekli. Umesto da takvi događaji posluže upravama kampova Komesarijata za izbeglice kao krajnji alarm da pravilno reaguju, oni roditelje osude, kažu: „pa to su ksenofobični ljudi“. Oni koji su bili uzrok nastanku problema zapravo se postavljaju kao sudije tim ljudima i to dovodi do potpunog razlaza u lokalnoj sredini.

Iako su od 2015. godine svake godine donošeni posebni podzakonski akti⁴³ koji se odnose na mere i aktivnosti za promovisanje i povećanje tolerancije prema migrantima u lokalnim zajednicama u kojima su smešteni, kao i na aktivnosti za unapređenje kapaciteta lokalnih samouprava, rezultati sprovođenja ovih mera nisu mnogo vidljivi na terenu.

Pozitivan primer predstavlja i uvođenje prevodilaca i kulturnih medijatora uz podršku međunarodnih donatora i nevladinih organizacija. Uvođenje ovih usluga stvorilo je prostor da ova deca sa više lakoće i poverenja mogu da komuniciraju svoje potrebe i lakše se uključuju u obrazovni proces.

neformalno učenje steknu znanje i razviju veštine poput korišćenja da se van škole integrišu u lokalnu zajednicu, da sa ostalim đacima provode slobodno vreme nakon škole i time se dodatno socijalizuju.

Još jedna od neopravdanih i zapravo pogubnih odluka je bila ograničavanje boravka u školi, koje se pravdalo potrebom za postepenim navikavanjem i prilagođavanjem nastavnom programu. Iako se u stručnom uputstvu spominje period adaptacije u trajanju od 2 nedelje do 2 meseca kako bi se dete postepeno uključilo u redovan obrazovni program, u praksi vidimo da su u većini škola izbeglička deca čitavu školsku godinu pohađala samo 4 časa, od kojih su 2 bila u matičnim odeljenjima a 2 časa su imala odvojeno, i koji su se ticali učenja srpskog jezika. Ovome su se oduprle pojedine škole, poput OŠ „12. decembar“ u Sjenici, gde su izbeglička deca ravnopravno, zajedno sa svojim vršnjacima iz lokalnih zajedница, pohađala školu i učestvovala kako u nastavnim tako i u vannastavnim aktivnostima.

Pored navedenog, iako je istaknuto da su roditelji važan činilac u obrazovnom procesu, nije učinjen napor da se oni aktivno uključe, naprotiv, navedeni vid tehničkog organizovanja uključivanja izbegličke dece u lokalne škole je doprineo tome da se oni potpuno izoluju. Roditelji nisu bili u mogućnosti da odvode svoju decu u školu, nisu bili uključivani u roditeljske sastanke, osim na incijativu Centra za zaštitu i pomoć tražiocima azila, čak i direktno odbijani od strane uprave centara u kojima borave kada su pokazali želju i motivaciju i tražili da deca idu duže u školu. „Vrlo često veliku prepreku za uključivanje dece u škole predstavljaju roditelji kojima je sve neobično, ne snalaze se. Imali smo mnogo prilika kada je vozač Adre čekao decu da ih odveze u školu ali su ona spavala jer ih roditelji nisu probudili“ (Intervju, NVO Adra). Nasuprot gore navedenim primerima, zabeleženo je spontano uključivanje odraslih lica iz populacije migranata kao važnih nosilaca akulturacije, bilo kao prevodilaca, kulturnih medijatora, učesnika u organizovanju neformalnih obrazovnih sadržaja ili savladavanju gradiva u školi. „Mi smo imali primer uključivanja roditelja migranata iz Avganistana koji imaju iskustvo rada u obrazovanju, i ta devojčica je bila vrlo motivisana da pohađa nastavu i ovlađava gradivom“. (Intervju, OŠ Zaga Malivuk). Ipak, ovakvi primeri su sporadični i isključivo zavise od individualne posvećenosti samih migranata, te se ne mogu uzeti kao sistematici primjeri dobre prakse, već kao mogući potencijal o kojem treba razmisliti prilikom unapređenja sistema obrazovanja.

Pozitivan primer predstavlja i uvođenje prevodilaca i kulturnih medijatora uz podršku međunarodnih donatora i nevladinih organizacija. Uvođenje ovih usluga stvorilo je prostor da ova deca sa više lakoće i poverenja mogu da komuniciraju svoje potrebe i lakše se uključuju u obrazovni proces. Sa druge strane, ova incijativa nije bila dostupna svoj deci koja su krenula u školu, niti se uvek pokazala kao korisna, već pre kao „medveđa usluga“ koja usporava sam proces prilagođavanja, s obzirom da se deca ne podstiču da sama komuniciraju sa nastavnicima i lokalnim đacima, obeležavaju (etiketiraju) i postaju zavisni od njihove pomoći. Svakako, u procesu adaptacije, kao što su i predstavnici škola istakli, dobro je imati dostupnog prevodioca koji bi mogao da pripomogne najpre komunikaciju između nastavnika i đaka, i između vršnjaka isključivo kada je to neophodno, ali nikako da preuzme ulogu predavača ili da svojim prisustvom i preteranim angažovanjem oteža socijalizaciju izbegličke dece. Treba imati jasnou ideju i plan uključivanja prevodioca i kulturnih medijatora tako da oni zapravo budu katalizatori u integraciji dece.

43. Uredba o utvrđivanju programa podsticaja za sprovođenje mera i aktivnosti neophodnih za dostizanje utvrđenih ciljeva iz oblasti upravljanja migracijama, za 2017. godinu (Službeni glasnik RS, br. 26/2017), Uredba o utvrđivanju programa podsticaja za sprovođenje mera i aktivnosti neophodnih za dostizanje utvrđenih ciljeva iz oblasti upravljanja migracijama u jedinicama lokalne samouprave, za 2016. godinu (Službeni glasnik RS, br. 18/2016), Uredba o utvrđivanju programa podsticaja za sprovođenje mera i aktivnosti neophodnih za dostizanje utvrđenih ciljeva iz oblasti upravljanja migracijama u jedinicama lokalne samouprave, za 2015. godinu (Službeni glasnik RS, br. 23/2015)

Takođe, važan doprinos pripremi dece izbeglica za uključivanje u obrazovni proces dale su nevladine organizacije. Posvećen rad nevladinih organizacija sa roditeljima dece migranata, roditeljima i decom na lokalnom nivou i njihova senzibilizacija za prihvatanje dece migranata proizveo je brojne individualne pozitivne primere akulturacije: skupljanje pomoći u vidu pernica, učeničkog pribora i igračaka za decu izbeglice, organizovanje zajedničkih aktivnosti uz pomoć školskog stručnog tima, uključivanje izbegličke dece u nastavne i vannastavne aktivnosti kroz koje se jačaju veze između đaka, podstiče osećaj pripadnosti i ravnopravnosti, imalo je pozitivnog uticaja na jačanje kulturnih veza.

Osnovna škola „12. decembar“ u Sjenici prihvatile je aktivno uključivanje dece izbeglica kao jedan od prioriteta – deca su od početka ostajala na svim časovima, uključena su u organizovanje školskih priredbi i ekskurzija, nastavnici su kao gosti APC/CZA na radionicama posećivali porodice u centru za azil, deca tražioci azila su bili ocenjivani redovno, inicirana su zajednička druženja.

Osnovna škola „Zaga Malivuk“ u Krnjači od samog početka je uključivanje dece tražilaca azila videla kao izazov, ističući multietničku zajednicu koja već postoji u školi, škola je podsticala uključivanje roditelja dece tražilaca azila.

Sa druge strane, još jedna od vrlo problematičnih praksi je premeštanje porodica iz jednog kampa u drugi, radi odlaska u Mađarsku putem navodne liste. Dešavalo se da deca tek krenu u školu u jednoj sredini, počnu da se navikavaju na konstantu, normalizaciju svakodnevnice, i da ih onda Komesarijat prebací u neki od centara u Vojvodini, gde borave još 3 meseca pre nego što pređu u Mađarsku. U tim centrima ne nastave svoje školovanje, s obzirom da tamo deca nisu upisivana u škole, već im je organizovan neformalni vid nastave u samom kampu. Bez vidljive potrebe za ovakvim delovanjem, nameće se pitanje da li uopšte postoji iskren motiv da se ova deca pa i njihovi roditelji integrišu, ili im se putem oduzimanja izvesnosti i izolacije od lokalne zajednice zapravo šalje druga poruka, da im nije dozvoljeno da se uklope.

Posvećen rad nevladinih organizacija sa roditeljima dece migranata, roditeljima i decom na lokalnom nivou i njihova senzibilizacija za prihvatanje dece migranata proizveo je brojne individualne pozitivne primere akulturacije.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PREPORUKE

Kao i u slučaju integracije migranata u društvo uopšte tako i u oblasti uključivanja dece migranata u obrazovni proces, pristup vlasti je reaktiv, predstavlja odgovor na inicijative/pritiske međunarodne zajednice na promene u azilnoj politici, vođen je projektno određenim ciljevima i formalne je a ne suštinske prirode. Iako je post festum reagovanje vrlo često uslovljeno brzim promenama u stavovima o migracionoj politici na globalnom i nivou EU, problemi koji se javljaju u prihvatu dece migranata u obrazovni sistem ukazuju i na izbegavanje odgovora na suštinska pitanja inkluzije i integracije.

Nepostojanje regulisanog pravnog položaja najvećeg broja dece izbeglica iz centara za prihvat povlači za sobom i probleme u pogledu uključivanje dece u nastavu u praksi i otežava ga pre svega u pravnom i tehničkom smislu stvarajući i različite interpretacije i gledanja na obavezu škola i nastavnika da sa istom decom rade na nesmetanom uključivanju u praćenje nastave kao sa domaćom decom.

• Potrebno je držati se pozitivnih domaćih i međunarodnih propisa koje je Srbija ratifikovala, a koji isključuju bilo koju diskriminaciju u pogledu uključivanja dece migranata u obrazovni sistem. Isti propisi ne daju nikakvu mogućnost da se ista deca segregiraju ili stave u nejednak položaj u odnosu na domaću decu već da se inkluzivno uključe u formalno obrazovanje.

• Potrebno je osvetliti i ukinuti prakse koje zapravo dovode do izolacije i segregiranja dece migranata u obrazovanju, makar se one inicijalno činile kao dobro tehničko rešenje. Tu se pre svega misli se na raspoređivanje dece u škole koje su udaljene od kampova, organizovane obavezne vožnje isključivo za decu migrante, smeštanje u škole u kojima dominira populacija Roma i povratnika, potpuno i sistematsko isključivanje roditelja iz čitavog procesa. Kada su u pitanju načini organizacije same nastave, i tu se dosta greši, i pod izgovorom potrebe za periodom prilagođavanja, ovoj deci se uskraćuje puno praćenje nastave, ne posvećuje im se dovoljno pažnje, čak se i tokom kratkog vremena koje provode u školi izoljuju i imaju časove učenja jezika van svojih matičnih odeljenja. Takođe, velike su razlike među školama po pitanju kreiranja i implementiranja planova podrške azlantskim učenicima, gde vidimo da se negde oni sprovode i na nivou organizacije časa, ali u većini slučajeva ipak budu samo formalno ispunjena obaveza.

Nepostojanje regulisanog pravnog položaja najvećeg broja dece izbeglica iz centara za prihvat povlači za sobom i probleme u pogledu uključivanje dece u nastavu u praksi i otežava ga pre svega u pravnom i tehničkom smislu stvarajući i različite interpretacije i gledanja na obavezu škola i nastavnika da sa istom decom rade na nesmetanom uključivanju u praćenje nastave kao sa domaćom decom.

- Potrebno je među donosiocima odluka razviti svest i znanja o značaju obrazovanja u kontekstu integracije. Razumevanje obrazovanja kao ključnog odgovora na izbegličku krizu, kako u smislu integracije migranata tako i u kontekstu ostvarivanja socijalne pravde, i obavezivanje zemalja primalaca izbeglica na uključivanje dece migranata u obrazovni proces bez obzira na to kakav status ona imaju, obavezuje ove zemlje, pa tako i Srbiju, da razviju jasne politike obrazovanja.
- Uprkos postepenom napretku u uključivanju dece izbeglica u obrazovni proces, ozbiljan problem predstavlja fluktuacija dece migranata, koja je jako visoka usled odluka Komesarijata za izbeglice i migracije o proizvolnjom premeštanju ljudi iz jednog kampa u drugi, ponašanje pojedinih uprava centara (aktivno loš i grub tretman u kampovima ali i nečinjenje kada bi trebalo nešto preduzimati) i duge i nezivesne procedure. Ne treba zaboraviti ni inicijalnu želju ljudi da se domognu zapada, koja je sve više rezultat poruke koju dobijaju od sistema – da u Srbiji nemaju sta da traže. Neophodno je napustiti ovakvu filozofiju, kao i usmerenost na kratkoročna rešenja, čime se onemogućava bilo koja vrsta integracije.
- U skladu sa iskustvima škola i daljim istraživanjima razloga za zadržavanje/napuštanje procesa obrazovanja potrebno je prilagoditi nastavu i uslove života dece migranata. To se pre svega odnosi na učenje srpskog kao drugog jezika, organizovanje formalne i neformalne nastave kao podrške u savladavanju gradiva i određivanja optimalnog trenutka kada dete iz pripremnog programa treba uvesti u redovan školski program. O ovoj temi tek treba da se izjasni Ministarstvo prosветe i da instrukcije školama o dužini ovog programa i licima koja će taj program sprovoditi (nastavnici u školama ili eksterno angažovani profesionalci).
- Deca migranti dolaze iz veoma različitih kulturnih sredina. Profesionalci moraju da budu dodatno senzitivisani da odgovore na njihove potrebe. Proces akulturacije i primene kulturno kompetentnih praksi koje omogućavaju profesionalcima da budu senzibilniji za specifične potrebe koje proizilaze iz kulturno-različitosti i deluju u skladu sa najboljim interesom deteta treba da nastave da se razvijaju kroz kontinuirane obuke i stručnu superviziju.
- Sadašnji rad na jačanju kulturnih veza između dece iz različitih kulturnih sredina i domicilne dece ne treba shvatiti kao jednokratno ispunjavanje formalno preuzetih obaveza već kao dugoročno ulaganje u kvalitet života domicilne zajednice, jačanje socijalne pravde, smanjivanja nejednakosti i diskriminacionih praksi, podsticanje demokratizacije i jačanja socijalnog kapitala domicilne zajednice.
- Veoma je važno da se radi na osnaživanju održivosti sistema, da se u vidu imaju dugoročni ciljevi, a ne da se implementiraju ad hoc i jednokratna projektna rešenja, uz svepristuno shvatanje i stav da se radi o prolaznom izazovu koji sa sobom nosi migracija.
- Kritičko sagledavanje mogućnosti obrazovnog sistema da odgovori na potrebe dece sa različitim kulturno-različitim nasleđem istovremeno otvara mogućnost za sagledavanje sistemskih slabosti obrazovnog sistema da odgovori na zakonske obaveze i izazove obrazovanja dece sa različitim kulturnim i drugim odlikama i potrebama, nezavisno od toga da li su oni strani ili domicilni građani. Postojeće inicijalne i izolovane dobre prakse stečene u uključivanju dece migranata u obrazovni proces mogu poslužiti kao osnova za razvijanje dugoročno održivog, fleksibilnog kurikuluma koji odgovara uzrastu i potrebama sve izbegličke dece.

BIBLIOGRAFIJA

Knjige

Bennett J Milton, "Towards Ethnorelativism: A Developmental Model of Intercultural Sensitivity", u: Paige R.M. (Ed.), *Education for the Intercultural Experience*, Yarmouth, Maine, Intercultural Press, 1993.

Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA) „Godišnje statistike o deci uključenoj u obrazovanje 2015“, 2016, interna dokumentacija

Centar za istraživanje javnih politika, Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA), *Politika i praksa zaštite migranata i izbeglica u Srbiji u 2017: Mehanizam privremene zaštite*, Beograd, 2017.

Đurović Radoš (Ed.), *Deca tražioci azila u Srbiji; obrazovanje i prevencija rodno zasnovanog nasilja*, Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila (APC/CZA), Beograd, 2015.

Grupa Most, *Vodič za unapređenje interkulturalnog obrazovanja*, Fond za otvoreno društvo, Beograd, 2007.

Sinai Ruti, Adi Binhas, Yael Rockoff, *Alatke za rad za integraciju imigranata u Srbiji*, JDC Centar za međunarodne migracije i integracije (CIMI), Međunarodna organizacija za migracije – Misija u Srbiji, Beograd, 2012.

Žegarac Nevenka, Aleksej Kišjuhas, Ivana Koprivica, *Pojmovnik kulturno-kompetentne prakse*, Pokrajinski zavod za socijalnu zaštitu, Novi Sad, 2016.

Legislativa

Uredba o utvrđivanju programa podsticaja za sprovođenje mera i aktivnosti neophodnih za dostizanje utvrđenih ciljeva iz oblasti upravljanja migracijama, za 2017. godinu (Službeni glasnik RS, br. 26/2017)

Uredba o utvrđivanju programa podsticaja za sprovođenje mera i aktivnosti neophodnih za dostizanje utvrđenih ciljeva iz oblasti upravljanja migracijama u jedinicama lokalne samouprave, za 2016. godinu (Službeni glasnik RS, br. 18/2016)

Uredba o utvrđivanju programa podsticaja za sprovođenje mera i aktivnosti neophodnih za dostizanje utvrđenih ciljeva iz oblasti upravljanja migracijama u jedinicama lokalne samouprave, za 2015. godinu (Službeni glasnik RS, br. 23/2015)

Ustav Republike Srbije (Službeni glasnik RS, br. 98/2006)

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 72/09, 52/11, 55/13, 35/15 – autentično tumačenje, 68/15 i 62/16 – US)

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/13)

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju (Službeni glasnik RS, br. 55/2013, 101/2017 i 27/2018 - dr. Zakon)

Zakon o zabrani diskriminacije (Službeni glasnik RS, br. 22/09)

Pravilnik o bližim kriterijumima za prepoznavanje oblika diskriminacije od strane zaposlenog, deteta, učenika ili trećeg lica u ustanovi obrazovanja i vaspitanja (Službeni glasnik RS, br. 22/16)

Zakon o azilu, (Službeni glasnik RS, br. 109/07)

Zvanična dokumenta

Council of Europe Information Documents SG/Inf(2017)33 of 13 October 2017, Report of the fact-finding mission by Ambassador Tomáš Boček, Special Representative of the Secretary General on migration and refugees to Serbia and two transit zones in Hungary, 12-16 June 2017, Dostupan na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=090000168075e9b2 (posećen 5. decembra 2017.). Ministerstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Obrazovanje učenika izbeglica u Republici Srbiji, Beograd, avgust 2017

Ministarstvo prosvete i sporta Republike Srbije, Kvalitetno obrazovanje za sve: Put ka razvijenom društvu, Beograd, 2002.

Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Stručno uputstvo za uključivanje učenika izbeglica/tražilaca azila u sistem obrazovanja i vaspitanja, 2017. Dostupno na:

<http://www.mpn.gov.rs/strucno-uputstvo-za-uključivanje-ucenika-izbeglicatrazilaca-azila-u-sistem-obrazovanja-i-vaspitanja/> (posećeno 9. decembra 2017.)

Ujedinjene nacije, Generalna skupština, New York Declaration for Refugees and Migrants, Ujedinjene nacije, Njujork, 19. septembar 2016.
<http://undocs.org/A/71/L.1> (posećeno 12. decembra 2017.)

UNHCR, Left behind: Refugee Education in Crisis, Ženeva, septembar 2017. Dostupno na: unhcr.org/left-behind (posećeno 11. decembra 2017.)

UN Komitet za prava deteta, Opšti komentar broj 20 (2016): Zaštita i promovisanje prava adolescenata, 6. decembar 2016, CRC/C/GC/20. Dostupno na: <http://www.refworld.org/docid/589dad3d4.html>

Intervjui

Intervju sa nastavnikom OŠ „Zaga Malivuk“

Intervju sa službenikom Ministarstva prosvete.

Intervju sa službenikom Ministarstvo obrazovanja.

Intervju, Centar za obrazovne politike.

Intervju sa službenikom UNHCR-a.

Intervju sa službenikom Žavoda za socijalnu zaštitu.

THIS PROJECT IS FINANCED BY
EUROPEAN UNION

The European Union is made up of 28 Member States who have decided to gradually link together their know-how, resources and destinies. Together, during a period of enlargement of 50 years, they have built a zone of stability, democracy and sustainable development whilst maintaining cultural diversity, tolerance and individual freedoms. The European Union is committed to sharing its achievements and its values with countries and peoples beyond its borders. The European Commission is the EU's executive body.

Delegacija Evropske unije u Srbiji - <http://europa.rs/>
 EuropeAid Cooperation Office - https://ec.europa.eu/europeaid/index_en.htm
 Civil Society Facility Programme 2015
<https://webgate.ec.europa.eu/europeaid/online-services/index.cfm?ADSSChck=1472572570252&do=publi.detPUB&nbPubliList=15&page=1&orderby=upd&se>

Partneri na projektu

Centar za zaštitu i pomoć tražiocima azila APC/CZA - <http://azilsrbija.rs/>
<http://apc-cza.org>

BETA novinska agencija - <https://beta.rs/>

Centar za istraživanje javnih politika - <http://www.publicpolicy.rs/>

ASYLUM PROTECTION CENTER /
 CETAR ZA ZAŠTITU I POMOĆ TRAŽILOCIMA AZILA
 Belgrade Address: Mišarska 16, 11118 Belgrade

Regional Migrant/Asylum Info Centres:

Gavrila Principa 13, 11000 Belgrade, Serbia
 Braće Radić 3, 24000 Subotica, Serbia
 Vase Smajevića 11, 17523 Preševo, Serbia

Tel/Fax:

+381 63 70 47 090; +381 11 323 30 70;
 +381 11 407 94 65; +381 69 267 0503; +381 63 704 7080

Email: sediste@apc-cza.org; rados.djurovic@apc-cza.org
 Website: www.apc-cza.org; www.azilsrbija.rs

Facebook: www.facebook.com/AziliUSrbiji
 Twitter: www.twitter.com/APC_CZA

Smartphone Application
 Asylum in Serbia:

Available to download from Android
 or Windows Apps Store
 to your smartphone device

